

Nr. 62 - Persillekræmmeren - 2009

”Persillekræmmernes hjemstavn”

Under ovennævnte titel skrev Stensballe-forfatteren A.J. Gejlager (1878-1955) denne artikel i Århus Stifts Årbog 1932.

Denne artikel udtrykker på smukkeste måde dele af vort sogns historie, der findes levendegjort i hans historiske romaner. Stensballe Lokalhistoriske Arkiv har klippet lidt i artiklen, og ændret den til nutidig retskrivning.

Frugthøst på Stensballegaard i slutningen af 1800-tallet.
Dyrkning af frugt var ét af persillekræmmernes specialer.

Vær sogn

Vær sogn ligger umiddelbart øst for Horsens og nord for Horsens fjord, og hører med sine 1643 ha (i 1932) til de små i sognenes flok i Danmark. Men de små skal man ikke foragte, de hører ikke altid til de ringeste.

Til trods for sin lidenhed blev sognet i gammel tid kendt viden om på grund af de særlige ”industrier”, som indbyggerne med held gav sig af med. Baron Frederik Krag (1655-1728) på Stensballegaard lod sine gartnere Heinrich Weinstoch, (død 1735), og Friederich Jespersen Winther (1706-1785) lære fæstebønderne at dyrke grøntsager og frugtavl, kendt på denne tid var således Baronæbler, Citronæbler og Junkerpærer (korthalsede), så bønderne kunne skaffe sig en ekstra indtægt for at bøde på de trange kår. Sognet blev snart kendt som ”Det Jyske Amagerland”, og ”persillekræmmerne fra Vær sogn” blev faste og velsete gæster på alle større markeder lige fra

Kolding- til Århus og op ad Viborg-kanten. Fæstevæsenet i Stensballe blev afskaffet i 1853, i øvrigt som ét af de sidste steder i landet.

Torvedag i Horsens 1850. Billedet udlånt fra Horsens Byarkiv.

Høravl

Man drev også høravl i sognet, og nåede her noget nær det fuldkomne. I Det kgl. Landhusholdningsselskabs årsskrift fra 1834 nævnes, ”at med hæder har 5 mænd i Stensballe: Mads Rasmussen, Mads Nielsen, Niels Jensen Jun., Niels Nielsen og Thomas Jensen drevet det vidt, og som påskønnelse herfor fik man to engelske hørhegler til fælles brug”.

Disse indtægter fra havebrug er nu holdt op med at flyde. Men endnu nogle år ind i 1900-tallet var der persillekræmmere tilbage. Gårdmændene Kasper Kaspersen i Stensballe Bjerge og Søren Houmann i Haldrup drog hvert efterår til marked, bl.a. i Silkeborg, med svingende læs af kartofler, gulerødder, frugt og andre rare ting, og der var enkelte, der stadig havde fast stadeplads med havesager på Horsens torv. Der er fremdeles adskillige af sognets folk, der i 1930 står til torvs hver ugedag året rundt, men nu er det mest frugt, det drejer sig om. Persillekræmmernes storhedstid er for længst forbi.

Bynavne

Sognets bynavne får man i følgende gamle rim:

*Stensballe er vor hovedstad
Haldrup er et fjedtfad
Blirup er en mager rad
Meldrup ligger lidt i ly
Vær er vor kirkeby.*

Mesteren for dette rim er ukendt, men det er let at høre, at han har hjemme i Stensballe.

Dette med ”hovedstaden” er for så vidt berettiget, som de øvrigt bynavnes endelse ”rup” viser. De er torpe, det vil sige udflytterbyer fra en større bebyggelse, hvor der efterhånden er blevet for trangt med plads, altså i Stensballe efter landboreformens indførelse i 1853. At Haldrup er et fjedtfad hentyder måske til, at byen ligger lavt, og at føret ved bækken, der adskiller de gamle bydele Overholm og Nederholm, tit har været mindre godt. Blirup er en mager rad – ja såmænd. Jordene er

sandede og ikke altid hjemme, når stormen går over egnen. Det var altså ikke helt uden grund, når byens gamle persillekræmmere på forespørgsel, hvor de kom fra, klagede: ”Vi er fra Blirup, Gud bejer et”! Jorden egnede sig dog udmærket for kartofler og gulerødder, og når de samme bymænd efter en god markedshandel med ”en knot i æ kakkelovn” (en rus) drog hjemad, slog de sig på brystlommen og svarede nok så kry: ”Vi er fra Blirup”!

Meldrup ligger skjult i en kløft mellem bakkerne, og dér bager man kun pandekager på den ene side – jo, for alle ejendommene ligger i rad på samme side af vejen. Med ”kirkebyen” Vær er det så som så, da der ikke er nogen bebyggelse omkring kirken udover præstegården og bolig for graveren. I nærheden, ned mod Sundvig (”Suvig”), den stedlige betegnelse for Nørrestrands østlige del, ligger dog Værholm med sine to gårde og to bosteder, der er udskiftet fra hovedgården Værholm, der kendes helt fra dronning Margrethes tid og blev nedbrudt omkring 1692. Indtil 1880 var voldgravene endnu kendelige, men nu er der intet spor tilbage af den gamle gård.

Bavnen

Først må vi se det hele ovenfra, fra ”Bavnen” i Stensballe Bjerge, der hæver sig 84 m over havet og er det højeste punkt i ”æ Bjerre”, det bugtede bakkedrag, der ligger øst for Stensballe, og som set nedefra og med lidt fantasi kan minde om en mægtig lindorm, der vogter den gamle by – og spærrer den ude fra omverdenen. Den dypper sin lodne snude, Brakør, i fjorden, og på halen nord for byen bærer den en vortelignende udvækst ”æ Gallehøv”, hvor tyvene vel har dinglet, dengang i gamle dage da Stensballegaard havde Birkeretsdomstol.

Udsigten fra bavnen er storslået. Få steder i landet er den skønnere. Nærmest ligger sognets byer, skjult for hinanden indbyrdes, og bag ved, ud til alle sider, milevidt bort, breder sig det bølgende land med landsbyer og enligt liggende gårde, lysende kirker og ærværdige herresæder halvt skjult i parker og skove, og mod øst ligger fjorden som et bredt, glimtende bånd mellem bakker og Hads Herred. Der veksles mellem vige, næs og øer. Nærmest ligger Vorsø med sin ”Kalv”, der nu er fredet naturområde (Naturreservat under Statskovvæsenet). Kalven er en klat jord, som en troldkvinde fra Hads Herred skal have tabt af sit forklæde, da hun ville bygge bro over til Bjerge Herred for at spare omvejen gennem Horsens, når hun besøgte trolden hist over. Længere ude ligger Alrø og Hjarnø som svømmende åkandeblade på vandet. Bag dem strækker Gyllingnæs sin lange skovklædte arm ud mod fjordmundingen ved Snavn, og længst ude ses i klart vejr Samsø og Endelave.

Der er vel skønnest her oppe ved sommertid, enten tidligt, mens træerne blomstrer, eller når kornet bølger i blæsten over de frodige marker. En Valborgaften (natten før 1. maj, hvor heksene fløj til Bloksbjerg i Harzen) for mange år siden kunne man fra Bavnen tælle 73 blus, der blinkede til hverandre om samhørighed i gamle minder og fælles sæd og skik.

Men også ved vintertid kan man få uforglemmelige indtryk fra Bavnens top. Der er en velgørende ro og fred over det vidtstrakte landskab. Landsbyer, nøgne skove og krat ligger som pennetegninger på den hvide bund, øer og fjerne kyster virker som drømmesynd, og selv synker man hen i drømme om tider, der er borte, og håber på somre, der skal komme.

Udsigt over Horsens Fjor mod Vorsø og Alrø.
Vignet af H.E. Jensen.

Redaktion: FGS, KSO